

**Maria-Élizabeth Ducreux, Kultura – zbožnost – symbolická politika.
Proměny společnosti ve střední Evropě v 17. a 18. století**
Edd. Ivana Čornejová – Zdeněk Hojda, Karolinum, Praha 2023, 422 s.,
ISBN 978-246-5114-9

Výbor studií francouzské historičky Marie-Élizabeth Ducreux¹ věnovaných náboženským dějinám ve středoevropském prostoru, zejména v českých zemích v době pobělohorské, seznamuje čtenáře s životním dílem této pozoruhodné badatelky. M.-É. Ducreux ovlivněná francouzskou historiografií druhé poloviny 20. století, která se silně zaměřovala na studium raného novověku, dokáže na české pobělohorské církevní dějiny nahlédnout jako cizinka nezatížená² a zároveň velice inovativně. Dle mého názoru jí na tématu nejvíce zajímají vnější náboženské projevy spadající do oblasti antropologie, dějin hudby či literatury, přistupuje k němu tedy zorným úhlem kulturní historie.³ Na základě těchto faktů je potřeba rovnou říci, že knihu pokládám za velice přínosnou, a je jen dobře, že tyto texty, dosud v českém jazyce nevydané, vyšly i v češtině, jelikož francouzštinu, dříve nejvýznamnější jazyk (*Lingua franca*) ve vědecké komunitě, nejen u českých historiků zabývajících se obdobím raného novověku v dnešní době dávno již vytlačila angličtina. V této souvislosti je potřeba též vyzdvihnout nemalé zásluhy mladé překladatelky Alžběty Stříbrné, která dílo dokázala přeložit jednak hodnověrně a jednak i velice čtivou formou.

Na práci M.-É. Ducreux oceňuji, že jako zahraniční historička zná relevantní českou historiografii, byť tu nejnovější v nejmladších (publikovaných po roce 2010) studiích již tolik „nevyužívá“, což je dáno i tím, že po roce 1989 u nás velice vzrostl zájem o toto téma.⁴ Kromě toho však pracuje ve velké míře i s primárními prameny,⁵ což není u zahraničních

¹ Její život a dílo dosud nejpodrobněji představila Ivana Čornejová v předmluvě recenzované knihy (s. 14–23). Z titulů francouzské historičky vydaných již česky lze připomenout například články o tajných nekatolících, které u nás ve své době byly velice průkopnické: Marie-Élizabeth DUCREUX, *Čtení a vztah ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*, AUC-HUCP 32/1–2, 1992, s. 51–79; TÁŽ, *Knihy a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*, in: Česká literatura doby baroka: sborník k české literatuře 17. a 18. století, Literární archiv 27, 1994, s. 61–88. Z dalších prací je nutné alespoň uvést TÁŽ, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, Český časopis historický 95, 1997, s. 585–620; TÁŽ, *Několik úvah o barokní zbožnosti a rekatolizaci Čech*, Folia Historica Bohemica 22, 2006, s. 143–177. V neposlední řadě je třeba vyzdvihnout, že M.-É. Ducreux má četné zásluhy o rozvoj česko-francouzské vědecké spolupráce v oblasti humanitních věd, mj. byla první ředitelkou pražského francouzského vědeckého ústavu (CEFRES – Centre français de recherche en sciences sociales). Za tuto činnost jí byl mj. udělen čestný doktorát Univerzity Karlovy, viz Ivana ČORNEJOVÁ, *Čestný doktorát pro francouzskou historičku Marii-Élizabeth Ducreux*, AUC-HUCP 49/1, 2009, s. 121–122.

² Na základě i mých osobních zkušeností je pobělohorské období našich dějin stále v řadách nepoučených laiků (nejen u starších generací) hodnocené negativními úsudky jako doba temna. K tomu podrobněji Ivana ČORNEJOVÁ, *Temno: stručná historie*, Praha 2022, s. 9.

³ Jiří PEŠEK, *Kulturní dějiny raného novověku: koncept k zamyšlení*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petrěňovi*, Praha 2004, s. 145–157.

⁴ Tento trend velmi dobře dokumentuje text: Zdeněk HOJDA, *Reflexe baroka mezi Skýllou a Charybdou – zamyšlení po deseti letech*, in: Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků k vědecké konferenci o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001, Praha 2004 s. 1017–1024.

⁵ M.-É. Ducreux se například nejen velmi dobře vyzná v archivu pražského arcibiskupství (APA), ale i ve fondech řeholní provenience (jezuité, benediktýni). Jako historika kapucínských dějin mě velice mile překvapila i podrobná znalost aktového materiálu z provinčního archivu kapucínů (nacházejícího se v I. odd. Národního archivu) spojeného s ostatky římských prvomučedníků uložených v kapucínských kostelech české provincie, s nimiž bohatě pracuje v článku *Propagovat slávu svatých (...)* (výbor s. 239–308). Kromě toho je třeba zdůraznit, že autorka pracuje ve velkém množství i s prameny týkajícími se českých zemí uložených v římských archívech (například v ASV – Archivio Segreto Vaticano, dnes oficiálně Archivio Apostolico Vaticano).

historiků samozřejmostí. Lze například uvést amerického historika Howarda Louthana zabývajícího se stejným tématem v knize *Obracení Čech na víru (...)*,⁶ v níž se však dopustil řady problematických interpretací.⁷ Znalost pramenů je dána i tím, že M.-Ě. Ducreux do českých archivů jezdila již od druhé poloviny 70. let,⁸ díky čemuž navázala s řadou našich historiků osobní přátelství a to se promítlo i do milé skutečnosti, že jí a kolegyni Ivaně Čornejové byl v nedávné době věnován společný jubilejní sborník, který vyšel v tomto roce.⁹

Antologie, kterou sledujeme, má tři tematické části. Do prvního bloku věnovaného rekatolizaci v českých zemích byly vybrány nejstarší studie autorky (*Katolictví znovu dobývá český prostor a Misie a role misionářů v českých zemích v 18. století*), které byly zveřejněny už v 80. letech 20. století. Z pohledu tehdejší české historiografie se jedná o průkopnická díla, jelikož před rokem 1989 toto téma studováno nebylo (nemohlo být) až na několik málo světlých výjimek, z nichž je na prvním místě vyzdvihnout práci Elišky Čaňové (podotýkám dosud nosnou).¹⁰ Tyto tituly, které ovlivnily české raně novověké historiky (například Martina Svatoše, Ivanu Čornejovou, Zdeňka Hojdu atd.) při psaní jejich textů na toto téma již ve svobodné době 90. let, ukazují, jak by mohlo vypadat naše dějepiscectví, kdyby před rokem 1989 nepodléhalo marxistické ideologii.

Nejobsáhlejší částí knihy je druhý celek nazvaný *Zbožnost, světci, katolický kult*. V rámci něho bych vyzdvihl především studie (*Cesty „svatého“ Heraklia: Praha 1706–1708; „Propagovat slávu svatých v oblastech tolik vzdálených od Říma“: šíření ostatků z katakomb ve střední a východní Evropě; Zbožnost, služba panovníkovi, literární tvorba a finance: vzešup rodu Putzů z Adlersturnu, 1616–1700*) zaměřené na ostatky získávané v době baroka z římských katakomb. Jejich transfer do českých zemí a utvoření kultu kolem nich jako téma není v zásadě v české historiografii až na několik málo výjimek, z nichž je možno na prvním místě vyzdvihnout práce Miroslava Herolda,¹¹ probádáno. I po vydání prací M.-Ě. Ducreux se naskytá ještě prostor, jak by tento výzkum bylo možné dále rozšiřovat. Z mého pohledu pokládám tyto texty za nejvíce inspirativní a přínosné, ukazují totiž jak oficiální, tak i postranní cesty, jak si jednotliví šlechtici a církevní instituce opatřovali relikvie katakombálních světců. Je však otázkou, zda získání ostatků a jejich přenesení do farního kostela mohlo mít až tak zásadní vliv na změnu konfese od protestantské ke katolické v případě obyvatel města Mimoně, jak je ukázáno ve studii *Zbožnost (...) rodu Putzů z Adlersturnu, 1616–1700*, což je ale obecně těžko prokazatelné.

⁶ Howard LOUTHAN, *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha 2011.

⁷ Slabiny této práce velmi přesně zhodnotil v recenzi Tomáš MALÝ (Časopis Matice moravské 131/1, 2012, s. 175–182).

⁸ Ivana ČORNEJOVÁ, *Hrst vzpomínek na novodobou historii univerzitního archivu aneb od Kavky po Litsche*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 233–240, zde s. 239.

⁹ Název sborníku má přímo v názvu vetknuté pouto přátelství: Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jiří M. HAVLÍK – Zdeněk HOJDA (edd.), *Amicitiae vinculum potens et praevalidum. Vějíř pohledů do náboženského a kulturního života barokní společnosti k počtĕ Ivany Čornejové a Marie-Élizabeth Ducreux*, Praha 2022.

¹⁰ Eliška ČAŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace (1620–1671)*, Sborník archivních prací 35/2, 1985, s. 486–560.

¹¹ Miroslav HEROLD, *Svatí Primitiv a Konstantius, barokní ochránci města Brna*, Brno v minulosti a dnes 29, 2016, s. 99–136; Týž, *Svatá Pavlína, ochránkyně Olomouce*, Olomouc 2023. Z dalších titulů je třeba uvést alespoň: Zdeňka PROKOPOVÁ, *Barokní kult světců z katakomb na příkladu sv. Reparáta z kláštera minoritů v Českém Krumlově*, in: Martin Gaží – Petr Pavelec (edd.), *Český Krumlov od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010, s. 527–566; Michaela RAMEŠOVÁ, *Das Fest der hl. Margaretha in Teutsch (Telč): Gestalt und Akteure*, in: Jiří Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollerman (edd.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter (= Monastica Historia 4)*, Praha – St. Pölten 2019, s. 172–185.

Nosné jsou i další studie v této části, upozornil bych např. na velmi zdařilé komparativní studie (*Zbožnost, literatura a poezie v 17. století: Bridel a Nádasi; Císaři, království, teritoria: různé verze Pietas Austriaca*), v nichž srovnává barokní zbožnost českých, rakouských a maďarských zemí (autorka kromě češtiny a němčiny ovládá i maďarštinu – obecně lze říci, že autorčiny jazykové znalosti jsou mimořádné). Je třeba mít stále na paměti, že řada našich domácích témat má zahraniční přesah a že je nutné je vykládat alespoň v rámci celého středoevropského prostoru. V neposlední řadě bych v rámci tohoto oddílu zmínil ještě text pojednávající o loretánském kultu (*Santa casa /Svatá chýše/ v habsburském mariánském prostoru 17. století: teologicko-politická opora a formy kultu*), v němž jsou podrobně rozebrány okolnosti, které vedly k rozšíření této specifické mariánské úcty do střední Evropy. Dosud se lze s loretami v České republice setkat na řadě míst, byť mnohé z nich již byly zbourány či přestavěny.¹²

Z posledního oddílu *Miscellanea* bych upozornil na článek nazvaný *Česká identita mezi katolicstvím a protestanstvím*. Text byl napsán pod dojmem listopadových událostí 1989, kterých byla M.-É. Ducreux i přímým svědkem, jelikož přicestovala do Československa, aby se svými přáteli prožila tyto zlomové okamžiky. Studie, jejíž součástí jsou i osobité vzpomínky na toto období, skvěle reflektuje historické souvislosti, které byly součástí tehdejšího dění (například svatořečení Anežky České).

V rámci recenze bych chtěl vyzdvihnout i práci editorů Ivany Čornejové a Zdeňka Hojdy, kteří vybrané texty dokázali i zdařile propojit. Například tím, že upozornili v poznámkovém aparátu na studie zmiňované u jednotlivých textů, které byly zařazeny do zde představované knihy, ačkoliv jsou původně uvedeny francouzsky. Je však trochu na škodu, že nedošlo k důslednému sjednocení citačního úzu v poznámkovém aparátu.

Závěrem je nutné ještě zdůraznit, že M.-É. Ducreux není jen historička církevních dějin, jak správně píše Zdeněk Hojda v medailonku, který ji v jubilejním sborníku představuje: „Při poněkud mechanickém chápání historických oborů bychom mohli přiřadit naprostou většinu studií Marie-Élizabeth Ducreux k církevním dějinám. To by ovšem znamenalo značné zjednodušení. Badatelka totiž dokáže najít velmi sofistikované přístupy k tematizaci vztahů církve a politické moci, politické propagandy, reprezentace apod., například prostřednictvím symbolického jednání, takže její texty patří stejným právem politickým nebo kulturním dějinám.“¹³ Já bych k tomu podotkl, že nejen ke kulturním dějinám, ale potažmo i k dějinám vzdělanosti, s nimiž jsou kulturní dějiny silně provázány. Ostatně ve studiích otištěných v recenzované knize je velká pozornost věnována jezuitskému řádu, který se silně zaměřoval na pedagogickou a vědeckou činnost. Například v oddíle *Miscellanea* jsou podrobně rozebrány důvody antipatií vůči němu v české společnosti (*Český antijezuitismus v 19. století*).

Uvedený výbor textů skutečně reflektuje badatelské zájmy M.-É. Ducreux, její metody a způsob práce, na nichž nejvíce oceňuji pohled kulturní historičky, která velice inspirativně využívá různé „nevšední“ prameny (např. literární, liturgické či hudební – viz studie *Pocta hlavnímu svatému patronu Čech: jeho „noviciát“ a dvě polohy uznání kultu*),¹⁴ jež dokáže

¹² Jan BUKOVSKÝ, *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*, Praha 2000.

¹³ Zdeněk HOJDA, *Marie-Élizabeth Ducreux*, in: K. Bobková-Valentová – J. Havlík – Z. Hojda (edd.), *Amicitiae vinculum*, s. 13–15, zde s. 15.

¹⁴ Byť na první pohled se může zdát, že každý církevní historik s těmito zdroji (například s breviáři, mešními oficii, kancionály, katechismy, dobovou modlitební literaturou) pracuje, tak realita je jiná a tyto prameny jsou často opomíjeny.

dovedně propojovat nejen s církevními, ale i „velkými“ politickými dějinami. Kromě toho kniha také nastavuje zrcadlo české historiografii, jelikož ukazuje, jaký dluh měla vůči církevním dějinám raného novověku na přelomu 20. a 21. století (dle mého názoru stále ještě má, byť se na tomto poli udělalo již mnohé), jelikož v letech 1948–1989 bylo velmi problematické je studovat.

Marek Brčák

doi: 10.14712/23365730.2024.16

Šárka Velhartická (ed.), 100 let české staroorientalistiky. České klínopisné bádání, předovýchodní archeologie a spřízněné obory v dokumentech

Libri, Praha 2021, 848 s., ISBN 978-80-7277-588-0

Poměrně obsáhlá kolektivní publikace *100 let české staroorientalistiky* vyšla u příležitosti stého výročí založení české staroorientalistiky a klínopisného bádání na Univerzitě Karlově. Jak už název napovídá, je věnována historii i současnosti blízkovýchodního výzkumu v českých zemích. Jednotlivé příspěvky jsou přehledně rozděleny do tří částí – první je věnována období od samotných počátků do poloviny 20. století, druhá se zabývá druhou polovinou 20. století a třetí představuje současné projekty.

Kromě úvodního příspěvku Josefa Förstera, který je věnován cestovatelům do Svaté země a na Blízký východ před vznikem vědecké orientalistiky (ať už to byli raněnovověcí cestovatelé nebo misionáři), je většina příspěvků a studií zakotvena ve 20. století s drobnými přesahy do 19. a samozřejmě také do 21. století. Vzhledem k významu vědecké osobnosti Bedřicha Hrozného nepřekvapí, že celá řada příspěvků je věnována přímo tomuto přednímu představiteli české orientalistiky první poloviny 20. století, popřípadě je výklad chronologicky veden od Hrozného jako jakéhosi pomyslného počátku všeho (rozuměj české orientalistiky). Dozvídáme se o Hrozného vzdělání i rodinném zázemí, o jeho prvních výzkumech, dva příspěvky hlavní editorky jsou věnovány semináři pro klínopisné bádání a dějiny starého Orientu Univerzity Karlovy. Polsko-českým kontaktům na poli staroorientalistiky (konkrétně vztahu Bedřicha Hrozného a Tadeusze Kowalského na základě vzájemné korespondence) je věnován příspěvek Ewy Dziurzynské a Marka Ďurčanského. Úloze Aloise Musila a Bedřicha Hrozného při budování československé orientalistiky (zejména Orientálního ústavu) se věnuje příspěvek Pavla Žďárského. Orientální ústav a spory o jeho zaměření stojí v centru zájmu v příspěvku Adély Jünové Mackové. Studie Petra Charváta (†) pak přináší přehled blízkovýchodních výzkumů s českou účastí od konce 19. století (od Hrozného a Musila) téměř do současnosti. Výuka orientálních jazyků a návazná studia (např. asyriologie) měly dlouhou tradici na teologických fakultách – přehled asyriologických přednášek i osobností katolické asyriologie na obou pražských teologických fakultách (tedy české a německé) v první polovině 20. století přináší Luděk Vacín. Jeho příspěvky jsou také jediné, které se hlouběji zabývají i německými badateli z českých zemí a nezůstávají v této problematice jen na rovině obecného přehledu. Tentýž autor se také věnuje životním osudům další významné osobnosti české staroorientalistiky – Lubora Matouše, ovšem pouze do konce druhé světové války.